

ԷԿՈԼԵԶԻԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԼԵԶԻԿԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՆՈՐԱԳՈՒՅՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆ

Բանասիր. գիտ. թեկնածու Մ. Ա. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

20-րդ դարավերջը լեզվաբանության ուսումնասիրության բնագավառում նշանավորվեց որպես միջգիտակարգային ուսումնասիրության շրջան: Ի հայտ եկան լեզվաբանության և այլ գիտությունների միջև ընկած միջանկյալ բնագավառներ, որոնք հարստացրին լեզվաբանական ուսումնասիրությունները և՛ այլ բնագավառների տերմիններով, և՛ մեթոդներով, և՛ ուսումնասիրության նոր հայեցակարգերով ու սկզբունքներով:

Լեզվաբանական գիտակարգերին առաջին անգամ անդրադարձել է ամերիկացի լեզվաբան Դ. Թրեյջերը¹⁰⁶: Նա ոչ միայն առաջ քաշեց լեզվաբանական գիտակարգերի առանձնացման նոր սկզբունք, այլև հանդես եկավ նոր տերմինաբանությամբ: Լեզվի ուսումնասիրության ողջ բնագավառը նա բնորոշեց որպես *մակրոլեզվաբանություն*, իսկ դրա համար առանձնացրեց երեք դրսևորում՝ *նախալեզվաբանություն*, որն ուսումնասիրում է լեզվաբանության համար անհրաժեշտ ֆիզիկական և կենսաբանական տվյալները, *միկրոլեզվաբանություն*, որը բուն լեզվաբանությունն է, *մետրալեզվաբանություն*, որն ուսումնասիրում է լեզվի և մշակույթի մյուս համակարգերի համապատասխանությունը: Հանդես գալով նոր տերմինաբանությամբ՝ Թրեյջերը ամենևին չէր պարտադրում դրանք, ավելին՝ կարծում էր, որ դրանք վերջնական չեն, և եթե գտնվեն ավելի հարմար տերմիններ, այս հարցը կվերանայվի: Չնայած դրան՝ *մակրոլեզվաբանություն* և *միկրոլեզվաբանություն* տերմինները լայն կիրառություն գտան:

Լեզվաբանության ուսումնասիրության արդի փուլում տերմինաբանական որոշ փոփոխություններ են կատարվել, սակայն երևույթը առանձնապես չի փոխվել: Առանձնացվում են մեծ և փոքր հարացույցներ¹⁰⁷: Առանձնացվում է *մարդակենտրոն հարացույցը* (*антропоцентрическая парадигма*)՝ որպես մեծ հարացույց, իսկ դրա մեջ համապատասխանաբար *նեոֆունկցիոնալ*, *լեզվամշակութաբանական*, *լեզվահասարակագիտական* հարացույցները: Հենց այս լեզվահասարակագիտական հարացույցում էլ դիտարկվում է *էկոլեզվաբանությունը*:

¹⁰⁶ St' u G. L. Trager, The field of linguistics, "Studies of linguistics (Occasional papers 1)", Norman (Oklahoma), 1949:

¹⁰⁷ Е. С. Кубрякова, Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа), "Язык и наука конца XX века", М., 1995, с. 155–166.

Մարդակենտրոն հարացույց

Նեոֆունկցիոնալ

Լեզվամշակութաբանական

Լեզվահասարակագիտական

Էկոլեզվաբանություն

Ինչպես նշել ենք մեր նախորդ հոդվածներից մեկում, 20-րդ դարավերջին ասպարեզ եկան պայմանականորեն նոր և բոլորովին նոր լեզվաբանական ուղղություններ¹⁰⁸: Այդ բոլորովին նոր ուղղությունների շարքը պետք է դասել նաև *էկոլեզվաբանությունը*: Իսկ ինչու՞ բոլորովին նոր: Արդյո՞ք էկոլեզվաբանությունը հանդես չի եկել ավելի վաղ շրջանում, կամ ո՞ր ուղղություններն են ընկած էկոլեզվաբանության զարգացման հիմքում:

Նշենք, որ *էկոլեզվաբանություն* տերմինը, ինչպես նաև դրան առնչվող մեկ այլ հասկացություն՝ *լեզվի էկոլոգիա*, առաջին անգամ գործածվել են շուրջ երեսուն տարի առաջ՝ 20-րդ դարի վերջին, Է. Հաուգենի «Լեզվի էկոլոգիա» աշխատության մեջ, որը նվիրված է լեզվի և շրջակա միջավայրի փոխհարաբերության ուսումնասիրությանը: Է. Հաուգենն առաջին անգամ լեզուն դիտարկում է որպես մեծ էկոհամակարգի մի մաս: Իսկ այդ միկրոհամակարգը բնորոշում է 3 հիմնական հատկանիշներով.

1. ֆիզիկական, քանի որ լեզվակիրները գոյություն ունեն միայն ֆիզիկական միջավայրում,

2. հոգեբանական, քանի որ լեզուները փոխադարձ կապի մեջ են լինում և փոխգործակցում են երկլեզու և բազմալեզու լեզվակիրների մտքում,

3. հասարակական, քանի որ լեզուն և հասարակությունը ևս շաղկապված են, բացի այդ՝ լեզվի հաղորդակցական գործառույթը հենց այդ հասարակության մեջ է դրսևորվում¹⁰⁹:

Չնայած դժվար չէ նկատել, որ նշված բոլոր փաստարկները կարելի է հանգեցնել այլ միջգիտակարգերի, ինչպես, օրինակ, մարդաբանական լեզվաբանության, հոգելեզվաբանության և հանրալեզվաբանության և այլն,

¹⁰⁸Մ. Ա. Սարգսյան, Լեզվաբանության տեսության զարգացման միտումները վերջին տասնամյակներում, «Հանրապետական գիտաժողովի նյութերի ժողովածու նվիրված Վ. Ա. Քոսյանի ծննդյան 90-ամյակին», Ե., 2017, էջ 166-172:

¹⁰⁹ E. Haugen, The Ecology of Language, Stanford University Press, Redwood City, CA, 1972, p. 325:

սակայն պետք է նշել, որ է. Հաուգենի հենց այս դիտարկումն է հիմք դարձել էկոլեզվաբանության հետագա զարգացման համար: Դրանից հետո միայն էկոլեզվաբանությունը ձևավորվեց որպես առանձին միջգիտակարգ՝ հարակից բնագավառ էկոլոգիայի և լեզվաբանության միջև: 2000-ական թթ. արդեն սկսեցին ակտիվորեն զբաղվել էկոլեզվաբանական խնդիրներով, ինչպես նաև այս բնագավառը սկսեց սահմանազատվել հանրալեզվաբանությունից¹¹⁰:

Նշենք, որ ստեղծվել է այս բնագավառին վերաբերող հարցերով զբաղվող «էկոլեզվաբանության միջազգային խորհուրդ»¹¹¹, որն իր շուրջն է համախմբել շուրջ 600 հետազոտողների՝ տարբեր երկրներից: Բացի այդ՝ հետազոտողներին հասանելի է էկոլեզվաբանական հարթակը, որ ընդգրկում է կարևոր հոդվածներ՝ էկոլեզվաբանության բոլոր բնագավառների վերաբերյալ¹¹²:

Չնայած շուրջ 3 տասնյակ տարիների ուսումնասիրություններին և արդեն ուրվագծված ձեռքբերումներին՝ էկոլեզվաբանությունը դեռևս հստակ ձևավորված մեթոդաբանություն չունի, տեսական հիմքերը ևս ձևավորման փուլում են: Էկոլեզվաբանները նույնիսկ միասնական չեն այս նոր ուղղության բնորոշման և ըմբռնման հարցում: Այսպես, կարելի է առանձնացնել *տարակարծությունների առիթ դարձող հետևյալ խնդիրները*.

1. Դժվար է որոշել՝ սա գիտություն է, ուղղություն, բաժին, միջգիտակարգ, բնագավառ, տեսություն, թե հայեցակարգ: Պետք է նշել, որ լեզվաբանական գրականության մեջ այս բոլոր բնորոշումներն էլ հավասարապես կիրառվում են, և դեռևս հստակ չէ դրանց տարբերակումը:

2. Տարածայնություններ կան՝ կապված էկոլեզվաբանության ըմբռնման հետ: Այսպես, հետազոտողների մի խումբը հակված է էկոլեզվաբանությունը դիտարկել որպես լեզվի և շրջակա միջավայրի փոխազդեցությունն ուսումնասիրող բնագավառ: Մինչդեռ հետազոտողների մյուս մասը այն դիտարկում է որպես ավելի «մակերեսային» բնագավառ: Ըստ այդմ՝ ելնելով տարբեր հետազոտողների հայեցակարգերից՝ էկոլեզվաբանության մեջ առանձնացվում է երեք հիմնական ուղղություն՝ *Հաուգենյան ավանդույթ, բիոլեզվաբանական ավանդույթ և Հալիդյան ավանդույթ*¹¹³:

- *Հաուգենյան ավանդույթի* համաձայն՝ լեզուն դիտարկվում է որպես մեծ էկոհամակարգի մի մաս՝ մարդկային մտքի, հասարակության և շրջակա միջավայրի փոխազդեցության համատեքստում:

¹¹⁰ H.H. Couto, Ecological approaches in linguistics: a historical overview, Lang. Sci. 41 (Part A), 2014, p. 122-128.

¹¹¹ <http://ecolinguistics-association.org/>

¹¹² <https://www.bloomsbury.com/uk/ecolinguistics-reader-9780826481733/>

¹¹³ <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2215039015300229?via%3Dihub>

- *Քիլեզվաբանական ավանդույթը* էկոլեզվաբանության ավելի գործնական սահմանում է ներկայացնում՝ աշխարհի լեզուների բազմազանությունը դիտարկելով որպես մեծ էկոհամակարգ, իսկ փոքրամասնությունների լեզուների կորուստը համարելով էկոհամակարգի կենսաբազմազանության կորուստ:

- Ըստ *Հալիդյան ավանդույթի՝* կարևորվում է լեզվի ուսումնասիրության գործառական սկզբունքը: Այս մոտեցման կողմնակիցները համոզված են, որ մարդկային լեզվի մարդակենտրոն բնույթը հակաէկոլոգիական գործողությունների պատճառ է դառնում: Ըստ այդմ՝ առաջարկում են էկոլեզվաբանական ուսումնասիրությունների հիմքում դնել քննադատական խոսույթի ուսումնասիրությունը, ինչպես նաև պահպանել լեզվի էկոկենտրոն բնույթը:

Այսպիսով՝ *ի՞նչ է էկոլեզվաբանությունը, որո՞նք են նրա ուսումնասիրության առարկան և նպատակը:* Ընդհանրացնելով էկոլեզվաբանական բոլոր ուղղությունների սկզբունքները՝ կարելի է նշել, որ էկոլեզվաբանությունը նորագույն ուղղություն է, որն ուսումնասիրում է լեզվի դերը էկոլոգիական և շրջակա միջավայրի խնդիրների հնարավոր լուծումների և զարգացման բնագավառում: Այլ կերպ ասած՝ էկոլեզվաբանությունը փորձում է ուսումնասիրել լեզուն էկոլոգիական-փիլիսոփայության տեսանկյունից՝ *լեզու-լեզու, մարդ-մարդ, մարդ-բնություն* համատեքստում: Ի տարբերություն լեզվաբանության այլ բնագավառների՝ էկոլեզվաբանությունը հիմնվում է էկոփիլիսոփայության սկզբունքների վրա: Ըստ այդմ՝ մերժվում է մարդկանց սահմանազատումը էկոհամակարգի մյուս մասերից¹¹⁴:

Էկոլեզվաբանության *ուսումնասիրության առարկան* լեզուն է՝ որպես մեծ էկոհամակարգի մի մաս: Ըստ այդմ՝ այն դիտարկվում է մարդկանց, կենդանիների և ֆիզիկական միջավայրի փոխազդեցության պայմաններում:

Էկոլեզվաբանության առաջնային *խնդիրն* է ներկայացնել և զարգացնել մի տեսություն, ըստ որի՝ մարդը ոչ միայն հասարակության մի մասն է, այլև մի հսկա էկոհամակարգի մաս, որից կախված է կյանքը: Էկոլեզվաբանության *նպատակն* է ցույց տալ, թե արդյո՞ք լեզվաբանությունը կարող է կիրառվել բնապահպանական առանցքային խնդիրները լուծելիս, ինչպես օրինակ՝ կլիմայական փոփոխության պատճառով կենսաբազմազանության կորուստն է, իսկ դրա հետևանքով էլ՝ լեզվի կորուստը:

Էկոլեզվաբանական ուսումնասիրությունները գործնականում երկու ուղղությամբ են ընթանում՝ *քննադատական խոսույթի ուսումնասիրության* և *լեզվի էկոլոգիայի քննության*¹¹⁵: Այսպես, ներկայացնենք դրանք՝ բերելով համապատասխան օրինակներ:

¹¹⁴<http://digitalcommons.ciis.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1122&context=ijs-transpersonalstudies>

¹¹⁵ <https://www.slideshare.net/satyapermadi/ecolinguistics-rev-2>

Քննադատական խոսույթի ուսումնասիրությունը շրջակա միջավայրին, էկոլոգիային առնչվող տեքստերի, ըստ այդմ՝ համապատասխան բառապաշարի լեզվական քննությունն է: Էկոխոսույթի վերլուծության դեպքում հաշվի են առնվում ոչ միայն մարդ-մարդ, այլև մարդ-կենդանի, մարդ-բնություն փոխհարաբերությունները: Այսպես, օրինակ, ներկայացնենք էկոխոսույթի մի քանի օրինակ.

Թերթում հանդիպող էկոխոսույթ. Որոշակի վայրում տեղի ունեցող բնապահպանական աղտոտման մասին տեղեկատվություն:

Գովազդում հանդիպող էկոխոսույթ. Գնե՛ք թղթե տոպրակներ:

Հասարակական-քաղաքական բնույթի էկոխոսույթ. Այսինչ կազմակերպությունը ծառատունկ է կազմակերպել կամ այգի է հիմնում և այլն:

Լեզվի էկոլոգիայի քննությունը ցանկացած լեզվի և այն միջավայրի փոխհարաբերության ուսումնասիրությունն է, որտեղ գործառույթ է տվյալ լեզուն: Լեզվի էկոլոգիան զբաղվում է այնպիսի հարցերի ուսումնասիրությամբ, ինչպիսիք են բնապահպանական խնդիրները, բնական աղետները, հասարակական կյանքի փոփոխությունները, լեզվական բազմազանության խնդիրը, ազգային փոքրամասնությունների լեզուների հարցը ևն:

Լեզվի էկոլոգիայի քննության օրինակ է բնական աղետի պատճառով լեզվի կորուստը: Այսպես, ինդոնեզացի հետազոտողները էկոլեզվաբանական ուսումնասիրությունների հիման վրա հայտնաբերեցին մի քանի գյուղ, որի բնակիչները բնական աղետների հետևանքով զաղթել էին այլ վայրեր: Բնական աղետը ոչ միայն գյուղի վերացման, այլև այդ գյուղում ապրող բնակչության լեզվի կորստի պատճառ էր դարձել:

Կամ մեկ այլ օրինակ, երբ հասարակության մեջ ամրապնդված կարծրատիպերը բառապաշարի փոփոխության պատճառ են դառնում: Այսպես, ժամանակակից բժշկության շնորհիվ հասարակության մեջ աստիճանաբար ամրապնդվում է մի կարծրատիպ, որի համաձայն՝ ավանդական բժշկությունը հավատ չի ներշնչում, հետևաբար ավանդական բժշկության մեջ կիրառվող շատ բուսանուններ դուրս են մղվում ակտիվ բառապաշարից:

Էկոլեզվաբանական նմանատիպ քննություններն այժմ սակավաթիվ են, սակայն հստակ ուղվագծվում է, որ էկոլեզվաբանությունը հատկապես էկոխոսույթի ուսումնասիրության ուղղությամբ է զարգանում: Այսպես, օրինակ, ուսումնասիրություններ են կատարվում, թե ինչպես է հասարակության կողմից պարտադրվող կարծրատիպը ազդում մարդու կյանքի որակի վրա: Օրինակ՝ ԶԼՄ-ները ողողված են բացասական նորություններով. գրեթե ամեն օր հանդիպում են «վթար, սպանություն, ինքնասպանություն» բառերը, մյուս կողմից՝ «լավ կյանք, հարստություն, հարստանալու միջոց» մատերիալիստական բնորոշումները, որոնք օրեցօր ամրա-

պնդվում են մարդկանց գիտակցության մեջ, մարդուն դարձնում են ագրեսիվ ու նյարդային: Այսպիսով՝ մատուցվող բառապաշարի միջոցով մարդուն պարտադրվում են կարծրատիպեր, նպատակներ, փոխանցվում են վախեր, որոնք բնականաբար ազդում են թե՛ մարդկանց, թե՛ կենդանիների ու շրջակա միջավայրի վրա:

Իբրև ամփոփում նշենք, որ էկոլեզվաբանությունը՝ որպես լեզվաբանական նորագույն ուղղություն, առաջ է քաշում լեզվի ուսումնասիրության նոր հայեցակարգ: Ըստ այդմ՝ լեզուն դիտարկվում է որպես մեծ էկոհամակարգի մի մաս: Լինելով շրջակա միջավայրի մի մասը՝ լեզվական ուսումնասիրությունները պետք է փորձեն նպաստել և ծառայել նաև բնապահպանական խնդիրների լուծմանը:

М. А. Саргсян. Эколингвистика как новейшее направление лингвистического развития. В конце 20-го века появились традиционно новые и абсолютно новые лингвистические направления. Эколингвистика - совершенно новое направление. Эколингвистика, как лингвистическая новейшая тенденция, вводит новую концепцию изучения языка. Соответственно, язык рассматривается как часть более крупной экосистемы. Будучи частью окружающей среды, лингвистические исследования также должны попытаться продвинуть и служить экологическим проблемам.

В этой статье мы представляем Эколингвистику как новейшую тенденцию в развитии лингвистики, в частности, что такое Эколингвистика, что является ее предметом изучения и целью.

M. A. Sargsyan. Ecolinguistics as the Newest Direction of Linguistic Development. At the end of the 20th century, conventionally new and completely new Linguistic directions have emerged. Ecolinguistics is utterly a new direction. Ecolinguistics, as the newest linguistic trend, raises a new concept of language study. Accordingly, the language is regarded as a part of the larger ecosystem. Being a part of the environment, linguistic studies should try to promote and serve environmental issues as well.

In this article, we present Ecolinguistics as the newest trend in linguistic development, in particular, what is Ecolinguistics, what is its subject and purpose.